

## “... så dukkede spøgelseset fra 93 op igen”

Jonas Ross Kjærgård: *Hoffet, Gaden, Parlamentet: Portræt af Den Franske Revolution*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2025, 343 sider.

I Gustave Flauberts desillusionerede roman med den ironiske titel *Følelsernes opdragelse* (1869) oplever hovedpersonen Frédéric Moreau i Paris revolutionen i 1848 med et distanceret ubehag. Igen er der republik på dagsordenen efter kong Louis Philippe. Men selv om der hverken er optræk til guillotiner eller massiv tumult, lader fortælleren i tredje dels første kapitel de nervøse parisere erindre revolutionen i 1789: “Trods alle tiders mest humane lovgivning, så dukkede spøgelseset fra 93 op igen, og guillotinenes kniv fik hver stavelse i ordet Republik til at dirre”. Skønt Napoleon havde sat prop i revolutionen med sit centralt styrede kejserdømme, er dens lange efterliv fortsat indtil i dag – først med skrækblandet beundring eller afsky, senere med udvikling af dens idegods i talrige kritiske fortolkninger og vidt forgrenede efterligninger. Det sker i et ekko af menneskeretserklæringen i FNs charter og internationale domstole, i demokratiske bevægelser op gennem 1800-tallet og senere i mangfoldige litterære fremstillinger af revolutionens kompleksitet på tværs af genrer og i talløse historiske studier om dens forudsætninger, forløb og fortsatte virkninger, fra Jules Michelet til Jonas Kjærgårds seneste bog.

Det overordnede formål med *Hoffet, Gaden, Parlamentet* er at ommøblere den viden, vi har om revolutionen, prioritere og kombinere de mange fakta anderledes og finde en ny måde at fremstille dem på. Kjærgård kender flere fakta end de fleste. Om han har tænkt på de gamle grækeres historieskrivning, ved jeg ikke, men deres ideer fra Herodot og Thukydide rammer ikke ved siden af hans projekt. På græsk dækker ‘istoria’ under ét tre sammenhængende områder: (1) indsamling af viden om fortiden, (2) systematisk organisering af den og (3) den fortællende fremstilling af den organiserede viden, så den kommer til at åbne den historiske virkelighed som del af læserens virkelighed. Kjærgård prætenderer ikke at være faghistoriker, der finder nye arkivalier eller spor. Hans projekt vægter de to sidste punkter – en anderledes organisering og en anden måde at fortælle på.

Det sker i en fremstilling, der bruger en række udvalgte frivillige og ufrivillige revolutionære deltageres tanker om og engagement i revolutionen, som Kjærgård bruger til at konkretisere revolutionen som en uoverskuelig og modsætningsfyldt menneskelig erfaring. Det er vanskelighederne med at praktisere dens idegrundlag, som vi stadig tumler med i dag, og det er den personbundne erfaring af denne

praksis, der gør Kjærgårds fremstilling af revolutionen vedkommende. De tolv udvalgte portrætter er jævnt fordelt i fire afsnit – om opløbet til 1789, om de første år, om den interne kritik og endelig om det såkaldte rædselsregime. Dette dusin giver et samlet, men ikke homogent portræt af det franske oprør. Det er revolutionens flerstemmighed, der skrues op for som brydninger mellem dens fraktioner, mellem hver af de udvalgte personers egne tanker og handlinger og mellem de forskellige positioner i den aktuelle historieskrivning.

Det er en både levende og tankevækkende politisk-kulturel historieskrivning, også for læsere uden for den akademiske verden. Skulle faghistorikere finde hår og en enkelt flue i suppen, så er jeg sikker, på at læserne fortsætter med at spise løs med den store ske, med hår, flue og det hele, mens de mange satiriske illustrationer fra tidens pamfletter, pornografiske sladderlitteratur, melodramer med indlagte gys og revolutionære propaganda tilbyder passende spisepauser, ledsaget af Kjærgårds gode undertekster.

Portrættet som historisk genre er ikke ny. Fra Theofrast via La Bruyère til Holberg gør portrættet af store mænd, og for Holberg også af store damer, dem til eksempler på rigtige og forkerte moralske positioner inden for opfattelsen af historien som *magistra vitae*. Med for eksempel Georg Brandes drejes perspektivet, og portrætter af betydningsfulde personer fremstiller dem som repræsentanter for den samlede historiske kompleksitet i deres samtid, hos György Lukács udviklet til en teori om romaners hovedpersoner. Hos Kjærgård er perspektivet et andet. Det portrætterede persongalleri udgør ikke moralske ledetråde eller det modsatte, og er ej heller repræsentanter for hele revolutionens sammensathed. De er udvalgte individuelle eksempler på aktive deltageres intentioner og handlinger i et turbulent tiår og viser de enkelte personers måde at orientere sig på uden sikkerhedsbælte i en turbulent virkelighed, én stemme hver i den disharmoniske polyfoni, som er den franske revolution. Kjærgård bedriver heller ikke konsekvent *new historicism* med vægt på repræsentative situationer, men kapitel 5 om kvindernes protestmarch mod Versailles i oktober 1789 kommer tæt på. Hver for sig viser portrætterne sider af, men ikke alle sider af den franske revolutions politiske og kulturelle forvirring. De står alle i den til halsen uden at vide om de kan svømme, ligesom Kjærgårds læsere står midt i en verden i opbrud.

I bogens slutning (296-297) betoner Kjærgård, at revolutionen som del af en historisk proces skabes af forudsætningerne for og konsekvenserne af personernes ideologiske og emotionelle valg. Betydningen af det personlige valg dukker op undervejs i flere citater fra revolutionstiden og er indbygget i den historieopfattelse, som oplysningstiden har givet næring til. Kants spidsformulering i *Sandsynlig begyndelse på menneskehedens historie* (1786) er laserskarp: "En anbefalelsesværdig fremstilling af menneskehedens historie, der tjener som belæring og forbedring, viser mennesket at det ikke må give forsynet nogen skyld for de trængsler der plager det, at dets egen undergang ikke kan tilskrives en oprindelig forbrydelse begået af dets urforældre, [...] men at det må anerkende hver eneste tildragelse som om den med fuld ret er gjort af det selv, og at det derfor selv påtager sig skyld for alle trængsler, også dem der skyldes misbrug af fornuften". Kant er nidkær som en dørvogter i nattelivet og giver ikke ved dørene: ud med skæbne, ind med ansvar. Hvis

revolutionen blev de portrætteredes skæbne, så har de selv sat den i scene med konsekvenser for dem selv. Med sin betoning af det personlige valg handler Kjærgårds bog ikke blot om oplysningstiden og den franske revolution, men den bliver dermed selv en del af periodens efterliv, ligesom Kant med en etisk dimension: Ikke alle personlige valg, der kan træffes, bør træffes. Det kan jo være misbrug af fornuft. Og dét er om noget et nutidigt budskab.

Blandt de tolv selekterede, der er fødekæde for dette budskab, er nogle kendt af mange, som Louis XVI, Marie Antoinette, Mirabeau, Robespierre og Saint-Just; kendt af færre, som Mercier, Gouges, Louverture; og ukendt for de fleste, som Sieyès, Malouet, Marie-Joseph Chénier (hans bror André vil flere kende); samt i kapitel 5 de tusindvis af kvinder, der truer Versailles i efteråret 1789. Tilsammen dækker de revolutionens ildsjæle, dens modstandere, dens moderate kritikere såvel som de guillotinerede og de overlevende. Med dem, især med Gouges og Louverture, får Kjærgård integreret områder der ofte har været marginaliseret i historieskrivningen om revolutionen, men her bliver en integreret del af revolutionens historie på linje med menneskerettigheder, rædselsregime, demokrati og afskaffelse af privilegier: kvinders ligeværdighed og kampen mod slaveriet i de franske kolonier. Hver for sig aktiverer portrætterne også en række andre relevante kontekster, som presse, sladder, teater og litteratur, økonomi, politik, social organisering, krigsførelse, intriger og en del mere, under ét brede områder af betydning for en forståelse af revolutionens flerstemmighed.

Kjærgård vedgår åbent, at andre personer kunne være valgt og måske have ændret accentueringer, men ikke selve denne fremstillingsforms fordele. Personligt ville jeg have sprunget Louis XVI over i første kapitel. Det handler mere om Frankrigs historie på Louis XVI's tid end om ham, veg og vankelmodig og også pompøs som han var. Der er gentagelser fra indledningen, næsten verbatim, og kongen kunne have været integreret i indledningen på mindre plads, mens for eksempel Marquis de Condorcet, der med rette omtales hyppigt, kunne have optrådt som en mere mangesidig figur i første afsnit.

Revolutionen var et politisk jordskælv, forberedt længe i samfundsudviklingen og med mange efterskælv i Frankrig, i Europa og også udenfor kontinentet. Men bogen får den til at være en næsten isoleret fransk begivenhed, der slutter med Napoleon. Jeg savner en perspektivering til de andre revolutioner i det nittende århundrede både i og uden for Frankrig. Indenlands kunne Mona Ozoufs redegørelse for, hvordan revolutionens motto, "frihed, lighed, broderskab", fandtes i mange varianter under og efter revolutionen, have givet dette perspektiv et kortfattet udtryk. Mottoets historie spejler netop den polyfoni, Kjærgård har skildret. Først efter 1871 ophøjes det til et nationalt motto. I Dickens' *En historie om to byer* (1859), der meget kort indleder og slutter bogen, møder man i tredje dels første kapitel én af de barske versioner, "frihed, lighed, broderskab – eller død!", mens andre, bl.a. Napoleon, mente, det emotionelle "broderskab" passende kunne erstattes af "nation", "orden" eller "solidaritet". Jeg kunne også godt i indledningen og i slutningen have tænkt mig referencer uden for Frankrig, der gjorde mere ud af for eksempel Burkes kritik og især af Kants vægelsindede holdning til revolutionen end Kjærgårds ganske korte henvisninger.

Litteraturen er jo nævnt i bogen, sandt nok, men det er melodramatisk-sentimentale, propagandistiske, ideologikritiske og mere eller mindre pornografiske sager fra nederste hylde, der næppe samler læsere i dag. Fraværende er den fiktionslitteratur, der virkelig tager livtag med de indbyggede konflikter i revolutionens ideer og praksis og i dens konsekvenser i det nittende århundrede, og som åbner for de komplekse fortolkninger af personlig erfaring, som historieskrivningen har det lidt tungt med. Dickens' roman er lige akkurat nævnt, ellers så godt som ingenting. Og der findes masser. Netop når perspektivet er revolutionens forsatte åbenhed for nye historiske kontekster også i dag, kunne nogle sigtelinier have været lagt ud i slutningen. Og jeg er sikker på, Kjærgård ville kunne have givet gode forslag til tekster og læsninger i europæisk litteratur. Måske en urimelig forventning; men sådan er det jo: Får man meget, vil man have mere.

Anmeldt af Svend Erik Larsen